УДК 165.62:159.922

DOI:10.31339/2617-9598-2018-1(1)-53-56

Гошовський Я.О.

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогічної та вікової психології,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ЗАКЛАДОВОЇ ДЕПРИВАЦІЇ: РЕВІТАЛІЗАЦІЙНИЙ РАКУРС

Анотація. У статті висвітлено основні підходи до розуміння змістово-функціональної суті феномену закладової (інституційної) депривації. Відзначено негативну й гальмівну роль деприваційних обмежень на загальноособистісний розвиток дітей, позбавлених сімейної опіки. Наголошено, що якраз різномісна психічна депривація, яка культивується і навчально-виховних закладах закритого типу, чи не найбільшою мірою сповільнює перебіг особистісної психогенези, забарвлюючи її дискомфорними й девіантними сегментами.

Ключові слова: депривація, закладова/інституційна депривація, діти, позбавлені сімейної опіки, освітній заклад інтернатного типу, ревіталізація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Цивілізаційні спроби вирішення на державному рівні проблеми депривації, дитячого сирітства через інститути прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, завдяки інкультурації прогресивних компенсаційно-виховних урбаністичних технологій (дитячі містечка, SOS-Kinderdorf) наражаються через соціально-економічні негаразди нашої господарки воєнного часу на об'єктивну неспроможність розвивати надалі такі корисні й результативні підходи до ревіталізації. Типовою моделлю обирається закладова, інституційна форма навчання і виховання дітей, позбавлених сімейної опіки, яка, крім ретардаційного забарвлення, має ще й чітко помітну деприваційну сімейно-сурогатну складову. По суті, через об'єктивне збільшення кількості вихованців дитячих будинків і шкіл-інтернатів, батьки яких загинули або пропали в умовах воєнного лихоліття чи перебувають в трудовій міграції за кордоном, відбувається своєрідне повернення на щабель минулого, коли інтернатна система була ледь не єдиною альтернативою сімейному вихованню.

Мета і завдання статті полягають в аналітичному розкритті негативного впливу закладової депривації на психогенезу дитини та виокремленні ревіталізації як її відновлення, оживлення, відтворення та поновної соціалізації в рецептивному довкіллі.

Аналіз останніх досліджень. Теоретико-емпіричні результати наукових розвідок у царині депривації, зокрема її закладових, інституціалізованих форм, засвідчують, що розвиток дітей в навчально-виховних установах закритого типу відбувається ускладнено і нетипово, оскільки сам принцип «інтернатної установи» як режимного й обмежувального суб'єктивний потенціал дитини виховного середовища є кардинально неправильним «антидеприваційним» шляхом [1; 2; 3]. Майже в усіх випадках однозначно приводяться численні аргументи щодо

несприятливості концептуальних форм «закладового виховання» насамперед тому, що визначальною ознакою дитячої навчально-виховної установи закритого типу є феномен депривації. Первинна депривованість дітей унаслідок відсутності сімейної опіки (сирітство, «підкинутість», девіантна сім'я тощо) примножується виховним режимом дитячого закритого закладу, який побудований за принципом обмежень і покарань, та набуває усталених ознак вторинної депривації. Закріпившись на рівні раннього депривування, значне порушення психоструктури дитини упродовж онтогенезу лише посилюється закладовими формами обмежень і може перерости в усталені поведінкові тактики і стратегії. Вельми актуальною в плані практичної реалізації є психолого-педагогічна проблема оптимізації відносин депривованих дітей із соціумом, розгляд особистості вихованця закритого освітнього закладу в розвивальному соціальному середовищі як активного суб'єкта діяльності та спілкування. Цілком аргументовано стверджується, що в умовах виховання дітей у будинках маляти і в дитячих будинках і в наш час усе ще зберігаються підстави для згладжених, м'яких форм госпіталізму. Методом контрастуючого порівняння (закриті дитячі заклади і класи масової школи) можна зауважити різючі диспропорції та суттєві відмінності у соціально-психологічному розвитку дітей з нуклеарних сімей та вихованців, що переживають режим різновидової закладової депривації [2].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Ми вважаємо, що просторове співіснування на обмеженій території закладу закритого типу, у певних і незмінних просторових межах (приміщення інтернатної чи пенітенціарної установи) прищеплює депривованим дітям, яким судилося соціалізуватися в одноманітних умовах, певні ідентифікаційні стандарти і хронотопи (наш клас, наша спальна кімната, наша їдальня тощо). Однак відсутність в ієрархії конкретних персоналізованих місць власного житла – персонального простору (мої квартира-будинок-подвір'я-вулиця-місто) можуть вносити розлад і в ширший ідентифікаційний рівень (мала батьківщина-Батьківщина), що пояснюється насамперед домінуванням принципу реального обмеження можливостей для приватності та персонального контролю з боку суб'єкта за власним просторово-часовим життєіснуванням. Водночас це може спричинити появу комуналістських субкультурних зв'язків та утворення нових територіальних внутрішньозакладових спільнот (за місцем колишнього проживання («земляки»), національно-мовленнєвою ознакою, віковими, статевими, статусно-досвідними та іншими параметрами) [2; 3]. Відносна ізоляція як ключова детермінанта закладової депривації спричиняє конфліктність самоусвідомлення дітей, впливає на адекватність-неадекватність їхніх поведінкових реакцій, пронизуючи їх емоційною неврівноваженістю, жорстокістю, байдужістю й агресивністю. Деприваційна система екзистенції знедоленої

дитини в навчальному закладі закритого типу, брак реального сімейного духовного й матеріального комфорту («синдром казарми») впливають на гармонійність багатьох її життєво важливих циклів, що може проявлятися у негативно-нівелюючому ракурсі на рівні незадоволення вихованців інтернатної установи своїм побутом та у невмінні керувати собою, власними почуттями, поведінкою, невпевненістю й тривожністю в процесі самоаналізу, зневірі в своїх силах і навіть незадоволенні власною зовнішністю, іменем та прізвищем. Такі симптоми закладового депривування суттєво впливають на процеси ревіталізації, вносячи перепади й дефекти упродовж задіяння психореабілітаційних технологій у роботі з дітьми, позбавленими батьківської опіки. Вирішення проблем інституційної депривації можливе завдяки ревіталізації як багатогранному поняттю, яке враховує функціональну семантику таких дефініцій, як «ресоціалізація» (в найширшому розумінні цього слова), «рекреація», «реабілітація», «реінтеграція» та ін. (І. Брецько, В. Кривуша, Ю. Лобков, І. Мудрак, П. Фрейре, Z. Bartkiewicz, M. Kalinowski, O. Lipkowski, Cz. Czapow та ін.). Базовою сутнісною ознакою ревіталізації є стимулювання процесів відтворення, відновлення та поживлення функцій певного утворення, зумовлених амортизацією часом і умовами (наприклад, омолодження тіла людини як біосоціального організму, «зношеного» віком, хворобами та іншими патогенними чинниками). Ми запроваджуємо поняття «ревіталізація» у функціональне тло психологічної роботи з депривованими особами [1], неповносправними дітьми з особливими психофізичними потребами [3] та іншими категоріями людей широкої «групи ризику».

Висновки і перспективи подальших досліджень. У сучасних соціально-економічних умовах за низького рівня матеріальної забезпеченості й моральної культури суспільства дитячі будинки, притулки й інтернати, в які постійно надходять нові й нові діти, постають найочевиднішою та найпростішою формою піклування держави про знедолених. З психогенних проблем інституційної депривації акценти мимоволі зміщуються у напрямку фінансово-матеріального забезпечення та побутового облаштування дітей, позбавлених сімейної опіки. Тому рутинна система інтернатного виховання, базована на культивуванні різноманітних форм депривації серед вихованців повинна бути змінена інноваційними ревіталізаційними підходами і формами, які вже пройшли вдалу апробацію в інших країнах.

У ревіталізаційному підході до феноменології депривації нами постулюється принцип усвідомлення депривованою дитиною власних можливостей не схибити з просоціального життєвого шляху за допомогою запропонованих генетично-психологічних медіально-рефлексійних технологій, зокрема через засвоєння базового механізму ампліфікації як особистісного самопідсилення.

Перспективи вбачаємо в розширенні наукологічного охоплення деприваційно-ревіталізаційної тематики, зокрема завдяки проведенню розгалужених різновекторних крос-культурних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гошовський Я. Ревіталізація психогенези депривованої особистості / Ярослав Гошовський // Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ : Вид-во «Наулідж», 2014. – № 2 (34). – С. 101-108.
2. Прихожан А.М. Дети без семьи / А.М. Прихожан, Н.Н. Толстых. – М.: Педагогика, 1990. – 160 с.
3. Ревіталізація дітей з особливими потребами: монографія / За заг. ред. проф. Гошовського Я.О. – Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2013. – 360 с.

REFERENCES

1. Hoshovskyi Ya., 2014. Revitalizatsiia psykhonezy depyvovanoi osobystosti [Revitalization of psychogenesis of depressed personality]. Teoretychni i prykladni problemy psykholohii: zb. nauk. prats Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia. Luhansk: Vyd-vo «Noulidzh», # 2 (34). p. 101-108.
2. Prikhozhan A.M., 1990. Deti bez semi [Kids without family]. M.: Pedagogika, p. 160.
3. Hoshovskyi Ya.O., 2013. Revitalizatsiia ditei z osoblyvymy potrebamy [Revitalization of children with special needs]: monohrafiia, Lutsk, p.360.

Аннотация. В статье отражены основные подходы к пониманию содержательно-функциональной сути феномена закладовой (институциональной) депривации. Отмечено негативную и тормозную роль депривационного ограничений на загалноособистисний розвиток дітей, лишених семейной опеки. Отмечено, что именно разнотипных психическая депривация, которая культивируется и учебно-воспитательных заведениях закрытого типа, не в наибольшей степени замедляет ход личностной психогенеза, окрашивая ее дискомфорными и девиантным сегментами.

Ключевые слова: депривация, закладова / институциональная депривация, дети, лишённые семейной опеки, образовательное учреждение интернатного типа, ревитализация.

Summary. The main approaches to understanding the content and functional essence of the phenomenon of institutional deprivation have been highlighted in the article. The negative and inhibitory role of deprivation limits on general personality development of deprived children has been noted. The different types of mental deprivation, which is cultivated at educational establishments of closed type, to the most extent retards of personal psychogenesis progress, staining it by discomfortable and deviant segments has been emphasized. It has been outlined that institutional deprivation is social and existential fact of the utmost importance, because acquires features of permanent personal crisis and dysfunction and, in fact, is always challenge for normal evolution and ontogenesis of human as psychosocial being. It has been noted, that by its depth and power, institutional deprivation threatens the entire development at all levels, leading to specific involution - social outsider. It has been stated, that as result of deprivation syndrome experience in children of boarding school, decrease in general vital stability and level of psychosocial balance of pupil is happening, and the process of its formation is characterized by narrowing of communicative activity, psycho emotional fragmentation and tendencies to social autism, asthenia, depression etc.

Keywords: deprivation, institutional deprivation, deprived children, boarding type of educational institution, revitalization.